

Del Director
de Elsa & Fred

Anita

La vida puede cambiar en un instante

NORMA ALEANDRO
LUIS LUQUE
LEONOR MANZO
PETO MENAHEM
y la presentación de
ALEJANDRA MANZO

una película de
MARCOS CARNEVALE

ניסיון ראשון בהנגשה קוגניטיבית לסרט בישראל

סיפור הנגשת הסרט 'אניטה'
במסגרת פסטיבל שק"ל - 'יוצרים מציאות 2010'

עמנואל שן

תקציר

את תהליך בחירת הסרט, כמקרה מבחן של הנגשה קוגניטיבית, שיטת העבודה שאומצה והמסקנות לגבי ההמשך.

הסרט 'אניטה' הוקרן במסגרת פסטיבל שק"ל 'יוצרים מציאות 2010'. לקראת הפסטיבל נעשה ניסיון ראשון מסוגו להפוך סרט זה לנגיש ובר-הבנה ע"י צופים עם קשיים קוגניטיביים. המחבר מתאר

עמנואל שן, בוגר המחלקה לאמנות בבצלאל ובעל תואר שני בתכנית שוורץ לניהול מלכ"רים באוניברסיטה העברית. כיום לומד לדוקטורט בין-תחומי באוניברסיטת חיפה בנושא קולנוע ומוגבלות. מזה 30 שנה הוא עוסק בייזום ופיתוח פרויקטים בתחומי תרבות, אמנות, חברה וספורט לאנשים המתקשים בתפקודים שונים. הקים ומנהל את תוכנית שיאים של שק"ל.

על פסטיבל שק"ל

'יוצרים מציאות'

פסטיבל שק"ל 'יוצרים מציאות' הושק בסוף אפריל 2010 בירושלים בשיתוף עם סינמטק ירושלים.

מארגני הפסטיבל ביקשו להשיג כמה מטרות:

- לאתגר את המודל הרפואי של המוגבלות באמצעות סרטים;
- לשנות עמדות בציבור ולנפץ סטריאוטיפים הרווחים כלפי אנשים עם מוגבלויות;
- לעודד את היצירה הקולנועית בקרב יוצרים עם ובלי קשיי תפקוד שונים ובכל הרמות המקצועיות בהקשר לתכני הפסטיבל;
- לעודד סגור עצמי של אנשים עם מוגבלויות שונות באמצעות הקולנוע.

במסגרת הפסטיבל התקיימו למעלה מ-80 הקרנות, וגם כנס מקצועי, מופעים, תערוכות ויריד. כ-6,000 איש לקחו חלק באירועים השונים של הפסטיבל. נערכו חמש תחרויות לעידוד היצירה בתחום של יוצרים עם ובלי מוגבלויות בכל רמות העשייה הקולנועית. בנוסף, התקיימה סדנת קולנוע בינלאומית של קרן 'גשר'.

מאמצים רבים הושקעו כדי להנגיש את הפסטיבל לכל המשתתפים, ובהם אנשים עם מוגבלות:

- רכב להסעת אנשים המתקשים בהתניידות מהחניונים הסמוכים לפתח הסינמטק ומרכז מורשת בגין, שם התקיימו האירועים.
- הגברה לאנשים המתקשים בשמיעה, באמצעות אוזניות, שפת סימנים ותמלול הדיונים.
- למרבית הסרטים היו כתוביות בעברית ובאנגלית ולחלקם הוספו במיוחד כתוביות בעברית.
- הוצאו שורות כיסאות מהאולמות על מנת לאפשר צפייה נוחה לאנשים המתניידים בכיסאות גלגלים.
- סדרנים מיוחדים כיוונו אנשים המתקשים באוריינטציה.

הרקע לתוכנית

ההנגשה הקוגניטיבית

עמותת שק"ל מובילה מזה שנים רבות בישראל את תחום הקולנוע לאנשים המתקשים בתפקודם הקוגניטיבי. כך הקמנו לפני 19 שנים, בשיתוף עם מרכז התקשורת העירוני וצ"ו כגן בירושלים, קבוצת וידאו שמשותפתיה הם אנשים עם קשיים קוגניטיביים. זוהי הקבוצה הראשונה בישראל ואולי

בעולם שהפיקה סרטים עצמיים של המשתתפים. אחד מהם – 'סליחות' – אף זכה בפרס הטלוויזיה הקהילתית לשנת 2000. במקביל פיתחנו את תחום האנימציה עבור יוצרים עם קשיי תפקוד שונים. בשנים האחרונות משולבת האנימציה סמדר חכם כהן, שהיא דיירת בשק"ל, במסגרת לימודים באקדמיה לאמנות ולעיצוב בצלאל.

מזה 12 שנים מקיימת העמותה בסינמטק ירושלים אירוע שכותרתו 'זכויות יוצרים'. מוקרנים במסגרתו הסרטים הנבחרים של קבוצת הטלוויזיה הקהילתית שלנו 'יוצא מהכלל' אשר סרטיה משודרים בקביעות בערוצי הטלוויזיה הקהילתית בכבלים ובלווין.

הפעילויות שתוארו עד כאן עסקו בהדרכה ובהכשרה של אנשים עם קשיים קוגניטיביים לעסוק בהיבטים שונים של אמנות הקולנוע, כיוצרים שנותנים ביטוי לעולמם ולכישורונותיהם. במקביל הושקעו מאמצים גם לקדם אנשים עם קשיים כאלה להיות צרכנים וצופים מבינים ומושכלים של קולנוע. מזה 15 שנים אנו מקיימים בסינמטק ירושלים מפגשי קולנוע מוסברים לאנשים עם קשיים קוגניטיביים. המפגשים כוללים הרצאת מבוא של מרצה לקולנוע וצפייה בסרט תוך כדי יצירת היכרות עם אספקטים שונים של עולם הקולנוע: בימוי, צילום, משחק, אפקטים מיוחדים, מוזיקה, הכרת ז'אנרים קולנועיים שונים ועוד.

בהמשך לכל הפעילות הזו הבשיל הרעיון ללכת צעד אחד קדימה ולנסות ליצור סרט שהנגשתו לצופים עם קשיים קוגניטיביים תהיה מובנית כבר בתוכו. הגדרנו לעצמנו הנגשה קוגניטיבית של סרט כמניפולציה שמאפשרת מתן רקע והסברים במהלך הצפייה לאנשים שלא בהכרח יש להם ההיבט התרבותי הרחב ולא תמיד מבינים את ההקשרים השונים של התפתחות העלילה והגיבורים, התקופה ומשתנים נוספים שמעניקים חווית צפייה מעמיקה יותר. ההערכה הייתה גם שמניפולציה כזו עשויה לתרום להבנה רבה יותר כשמדובר בסרטים לא ישראלים, כאשר חלק מהצופים הללו לא יכולים בכלל או מתקשים לעקוב אחר הכתוביות.

ההחלטה הייתה לבחור באחד הסרטים העלילתיים שהוקרנו במסגרת הפסטיבל. יוזמה זו זכתה לתמיכה של הקרן לפיתוח שירותים מיוחדים של המוסד לביטוח לאומי שסייעה גם בשאר היבטי ההנגשה של הפסטיבל.

בחירת הסרט

במסגרת הדיונים המקצועיים שקיימה ועדת ההיגוי לנושא הנגשת הפסטיבל וצוות ההפקה שלו, הוחלט לבסוף לבחור בסרט 'אניטה' אשר נכלל ברפרטואר הסרטים שהוקרנו. הסרט מתאר את מסע ההישרדות של נערה עם תסמונת דאון שגודלה על ידי אם חד הורית. האם נהרגת בפיגוע במרכז היהודי בבואנוס-אירס והנערה משוטטת ברחובות וניצלת בזכות תושבייה ובזכות טוב ליבם הרגעי או המתמשך של אנשים בהם היא נתקלת.

כמה שיקולים עמדו בבסיס בחירת סרט זה: יש בו עלילה מובנית ומתפתחת; האירוע של פיגוע קרוב להוויה המוכרת לצופים מהמציאות העגומה בישראל; ברקע של ההתרחשויות עובר עיסוק בנקודה של התייחסות מגוננת מדי של קרובים כלפי בן משפחה עם קשיים קוגניטיביים, זוהי סוגיה שאתה מתמודדים רבים מהצופים. גם משחקה הנפלא והאותנטי של לאונור מנזו, המשחקת את דמותה של אניטה, נראה לנו כאמצעי מצוין ליצירת הזדהות וקרבה בקרב הצופים. הייתה גם סיבה פרוזאית יותר והיא הערכת הסיכויים לקבל ממפיקי הסרט רשות ל"טפל" בו, רשות שניתנה במקרה זה, הבמאי הוא יהודי ארגנטינאי.

יישום הרעיון

הנגשה קוגניטיבית לסרטים היא תחום שעדיין לא טופל כמעט, בארץ ובחו"ל כאחת. אין לגביו ידע תיאורטי רב ואין ניסיון מצטבר שניתן ללמוד ממנו. התלבטויות רבות ליוו את ההחלטה כיצד להטמיע את התיווך הנדרש לתוך הסרט. נשקלו מודלים שונים כמו ביום קטעים עם שחקנים, דמויי תסכית רדיו, ושתילתם בתוך פס הקול, אפשרות זו נשללה משום שהתבררה כמסובכת מדי. בסופו

של דבר הוחלט לבחור במודל של מספר/מספרת המתאר/מתארת בעברית בגוף הסרט את מהלך ההתרחשויות שהוקלט בפס קול הניתן לשידור בערוץ נפרד. איתרנו מועמדת אידיאלית למשימה – ורדה בן חור, שחקנית שהופיעה בקולנוע ובטלוויזיה, במאית וכותבת, אם חד הורית לצעירה עם תסמונת דאון. בנוסף לכל אלו זכתה ורדה בן חור בפרס הראשון בתחרות סיפורים שנכתבו במיוחד עבור אנשים עם קשיים קוגניטיביים על "סיפור של אהבה ואוטובוסים" שנכתב מתוך היכרות רבה עם עולמה הפנימי של בִּתָּה נטע.

תהליך העבודה של ורדה, כפי שסיפרה לי, כלל את ניתוח והבנת הרבדים הפנימיים של הדמויות הראשיות והבנת הסב־טקסטים שלהן. לדבריה, בזכות בִּתָּה יש לה תובנה עמוקה יותר של עולמן הפנימי של נשים עם תסמונת דאון. היא מצאה דמיון רב בין הדמות של אניטה ושל בִּתָּה. לשתייהן אם חד הורית. לאניטה יש אח יחיד הדואג לה ולנטע יש אחות יחידה הקשורה אליה. כך שגם הסב־טקסט סביב נושא זה מוכר לוורדה מהבית.

באשר להבנת הפיצוץ והפיגוע, לדברי ורדה, עבור אדם המצוי בחדשות, במיוחד בישראל, הקונטקסט הוא ברור. אצל אנשים עם תסמונת דאון יכולות לצוץ דרכי חשיבה אחרות. כך, למשל, התגובה של אניטה לפיצוץ היא חרדה שהאימא תכעס כי החנות נהרסה. אחרי שאניטה מפונה למרפאה לקבל טיפול בעקבות הפיצוץ, היא דואגת בגלל שלא עמדה במחויבות שלה לחכות בחנות עד שאימא תחזור. היא לא חושבת על האפשרות להתקשר בטלפון כמו שמרבית האנשים היו עושים והיא מנסה לחזור בכוחות עצמה. אין לה גם מודעות לסכנה שבהליכה עם איש זר לביתה. במסגרת הדואליות שלה כאם וכמספרת

תובנות ומחשבות לעתיד

הסרט 'אניטה' המוגש הוקרן פעמיים במסגרת 'יוצרים מציאות 2010' לכ-180 אנשים עם קשיים קוגניטיביים קלים עד בינוניים. הוא הוקרן שוב במסגרת הפסטיבל שהתקיים השנה בסינמטק שדרות וכן בכנס של ארגון ית"ד למשפחות עם ילדים בעלי תסמונת דאון. המשובים היו חיוביים מאוד. הערכה אחת התקבלה לאחר שיחה עם המשתתפים מיד לאחר הצפייה ובחינת תגובותיהם במהלך הסרט. כמו כן התקבל משוב מצוין מנציגת הקרן לפיתוח שירותים לנכים של הביטוח הלאומי שצפתה בהקרנה במהלך הפסטיבל הקודם. במקביל נתקלנו גם בביקורות שטענו כי העיבוד ילדותי ואינו מתאים בפנייה אל אנשים מבוגרים. בעקבות ביקורות אלו נערך ניתוח נוסף של ההנגשה והטקסט נכתב מחדש בצורה הפונה אל קהל מבוגר בעל קשיי הבנה. העיבוד המחודש יוקלט מחדש בימים אלו והסרט המוגש יופץ לגופים שונים העובדים עם אנשים בעלי קשיים קוגניטיביים.

ברור לנו שעל-מנת להמשיך ולקדם את הנושא יש להתנסות בהנגשה של סרטים נוספים וללוות את כל התהליך במחקר שיטתי. יש לבדוק בצורה מובנית את מידת ההבנה וההנאה מסרט, עם ובלי אמצעים מתווכים, זאת ע"י קבלת משוב ישיר מהצופים וגם מתצפיות עליהם בזמן ההקרנה. צריך לאבחן טוב יותר מהן נקודות התורפה והיכן וכיצד לעשות את ההתערבות הנכונה. יש לתת את הדעת על התאמת ההנגשה לרמות שונות של קשיים קוגניטיביים. בתהליך זה צריכים להיות מעורבים מומחים לתהליכי חשיבה, תסריטאים ואנשי מקצוע נוספים.

הרגישה ורדה חובה מיוחדת להדגיש את הנושא הזה בטקסט הנלווה ולהבהיר לצופים שרק ממש אם אין ברירה עושים דבר כזה. חשוב לי לדבר איתם, מציינת ורדה, לא רק להסביר, לדבר את הרווח שבין הטקסט לשפה וגם לעשות את הגשר בין הטקסט המתורגם למקום שבו נפגוש אותם.

יחד עם זאת היא טוענת, יש חשיבות מרובה ליצירת איזון נכון בין הטקסט של הסרט לטקסט המושמע. זהו לא דיבוב, זוהי פרשנות המתלווה אליו. ורדה מנצלת את יכולת המשחק שלה על מנת לאפיין את הדמויות כמספרת. היא נתנה לדברי ההסבר אופי נרטיבי סיפורי. יחד עם זאת היו מקומות שבהם היה צורך לשתוק, לכבד את השקט הקיים בסרט ולשמר את האיכויות של צליל ושפה.

מסך נגיש

עמותת שק"ל במסגרת אירועי "יוצרים מציאות", המרכז לחיים עצמאיים במסגרת הסדרה "אמנים נכים יוצרים קולנוע" וסינמטק ירושלים, יוזמים סדרת מפגשים חודשיים נגישים עם יוצרי קולנוע שיש להם קשיים פיזיים, חושיים, אינטלקטואליים ונפשיים. האירועים יתקיימו באולם המדיה-טק של סינמטק ירושלים בימי רביעי שבתחילת כל חודש החל מינואר 2012. לפרטים נוספים בתכנית שיאים של עמותת שק"ל, טלפון: 02-6720157 שלוחה 105.

להזמנת עותקים מוגשים של הסרט 'אניטה' נא לפנות למשרדי תכנית שיאים של עמותת שק"ל, טלפון: 02-6720157 שלוחה 105.